

UKUPNO KRETANJE BROJA HRVATA U SRBIJI I CRNOJ GORI OD 1948. DO 2000. GODINE

Dinko MIRIĆ
Osnovna škola kralja Tomislava, Zagreb

UDK: 314.7(497.11=862)"1948/2000"
314.7(497.16=862)"1948/2000"

Prethodno priopćenje

Primljeno: 8. 5. 2000.

Apsolutni i relativni broj Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori stalno se smanjuje od 1961. godine (s iznimkom Kosova). To se opadanje ne može objasniti samo gospodarskim, već, prije svega, političkim razlozima. U tome je smislu posebno važno razdoblje od 1991. do 1995. godine; iako na ozemlju ovih jugoslavenskih republika nije bilo nikakvih vojnih djelovanja, u to je vrijeme prisilno emigriralo najmanje 40 000 Hrvata (28,8 posto od ukupnog broja 1991. godine). To je bio treći prisilni egzodus iz Srbije i Crne Gore poslije Drugoga svjetskog rata (nakon njemačkog od 1944. do 1948. godine i albanskog 1999. godine). S obzirom na to da je riječ o razdoblju za koje ne postoje pouzdani statistički podaci, nije moguće precizno utvrditi ni razmjere emigracije, niti trenutačni broj Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori. Procjenjuje se da on danas iznosi približno 70 000, što znači da je broj Hrvata u posljednjem desetljeću smanjen za 49,7 posto, a od 1948. do 2000. godine, u drugoj i trećoj Jugoslaviji, ukupno umanjen za oko 106 000 (60,3 posto). O problemu kojim se bavi ovaj članak dosad je malo pisano. Tekst obrađuje podrijetlo, imigraciju, prostorni razmještaj te egzodus Hrvata, a utemeljen je uglavnom na podacima iz službenih jugoslavenskih popisa stanovništva.

Requests for reprints should be sent to Dinko Mirić, Osnovna škola Kralja Tomislava, Nova cesta 92, 10000 Zagreb, Croatia.

HRVATI U SRBIJI

Tablica 1. pokazuje ukupno kretanje broja Hrvata u Srbiji od 1948. do 1991. godine. Apsolutni se broj Hrvata u Srbiji od 1948. do 1961. godine povećao sa 169 364 na 196 409, tj. za 27 045 osoba ili 16,0 posto, dok je relativan broj ostao isti (2,6 posto); poslije 1961. godine apsolutni i relativni broj Hrvata počeo se

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 743-767

MIRIĆ, D.:
UKUPNO KRETANJE...

● **TABLICA 1**
Ukupno kretanje broja
Hrvata u Srbiji 1948.-
1991. godine

smanjivati različitim intenzitetom. Tako je 1991. godine popisano ukupno samo 132 798 Hrvata ili 1,4 posto, što je ukupan pad za čak 63 611 ili 32,4 posto! Kako bi broj Hrvata bio što je moguće više umanjen, dva posljednja jugoslavenska popisa stanovništva razdvajaju "Bunjevce" i "Šokce" od Hrvata; zbog toga je 1981. godine službeno popisano 149 368, a 1991. godine (Popis... 1981. i 1991.) samo 109 214 Hrvata (ovaj će problem u daljnjem tekstu biti detaljno obrađen). To znači da je u razdoblju života u socijalističkoj Jugoslaviji broj Hrvata u Srbiji opao ukupno za 36 566 ili 21,6 posto, a službeno za 60 150 ili 35,5 posto. Najveći je pad zabilježen u međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine, 26 524 ili 16,6 posto, odnosno 40 154 ili 26,9 posto! Međutim, prisilni egzodus i ratno okruženje u posljednjem desetljeću uvjetovat će još drastičnije smanjenje broja Hrvata.

Godina	Ukupan broj		Međupopisna promjena		Bazni indeks
	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	
1948. ¹	169 364	2,6			100,0
1961. ²	196 409	2,6	+27 045	+16,0	116,0
1971. ³	184 913	2,2	-11 496	5,9	109,2
1981. ⁴	159 322	1,7	-25 591	-13,8	94,1
1991. ⁵	132 798	1,4	-26 524	-16,6	78,4

¹ Izvor: Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, stanovništvo po narodnosti, Knjiga IX., SZS, Beograd, 1954.

² Izvor: Popis stanovništva 1961., vitalna, etnička i migraciona obeležja, Knjiga VI., SZS, Beograd, 1967.

³ Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971., rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, SZS, Beograd, 1972.

⁴ Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine, nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten 1295., SZS, Beograd, 1982.

⁵ Izvor: Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine, nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten 1934., SZS, Beograd, 1991.

Takvo negativno ukupno kretanje stanovništva iznimna je pojava u Srbiji u razdoblju od 1948. do 1991. godine. Poznato je da se u uvjetima približno istih političkih, gospodarskih i društvenih prilika broj Hrvata trebao kretati približno jednako kao i broj pripadnika ostalih naroda i etničkih skupina s kojima žive u istoj sredini; pa ipak, u navedenom razdoblju, od svih južnoslavenskih naroda, "Jugoslavena" i najbrojnijih nacionalnih manjina (Albanci, Mađari, Nijemci), apsolutni broj stanovnika je opao, osim kod Nijemaca (egzodus i etnocid!) i malobrojnih Slovenaca, još jedino kod Hrvata! Jesu li za to "krivi" ponajprije gospodarski razlozi? Najprije, Hrvati nisu rastrkani po čitavom području Srbije. Najveći je broj naseljen u

Vojvodini, odnosno Bačkoj, točnije njezinoj sjevernoj polovici. Drugo, riječ je o agrarno vrlo vrijednim i bogatim, a ne "pasivnim" krajevima. Treće, iako većim dijelom žive u gradovima i prigradskim naseljima, uglavnom su poljoprivredno stanovništvo, pa nisu bili intenzivno zahvaćeni procesima deagrarizacije i urbanizacije, preduvjetima odnarođivanja i asimilacije, tj. srbizacije (Crkvenčić, 1991., 112-113).

Prema tome, razlozi intenzivnog opadanja broja Hrvata – i to u uvjetima mirnog razvoja socijalističke Jugoslavije – nisu bili pretežno gospodarske, već političke prirode.

Godine 1991. 97 644 ili 73,5 posto Hrvata živjelo je u Vojvodini, 26 993 ili 20,3 posto u užoj Srbiji i 8 161 ili 6,1 posto na Kosovu (Popis... 1991.).

Hrvati u Vojvodini

Hrvatski narod predstavlja autohtono stanovništvo Vojvodine, tj. Bačke, Banata i istočnog Srijema. Iako je i ranije na ovim prostorima bilo Hrvata, najveći broj doseljenih Hrvata imigrirao je u više selidbenih valova od XIV. do XVIII. stoljeća. Najbrojnije su bile dvije etničke skupine hrvatskog naroda koje su sve do danas očuvale svoj specifični identitet: bunjevački i šokački Hrvati; prva je doselila pretežno iz sjeverne Dalmacije, Like i Hercegovine, a druga iz središnje i istočne Bosne. Bunjevački Hrvati naselili su područje sjeverne Bačke, tada većinskog i sve do danas najkompaktnijeg hrvatskog ozemlja u doseljenim krajevima; šokački su Hrvati kolonizirali prostore uz Dunav. Banat je bio odredište najslabije imigrantske struje pridošle iz Like, Banovine i Turopolja nešto kasnije, na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće. Glavni su čimbenici spomenutih migracija bili turski i protuturski ratovi; to povijesno razdoblje završeno je izbacivanjem Osmanskog Carstva iz srednjeg Podunavlja 1699. odnosno 1718. godine (Sekulić, 1990., 34-35).

U XVIII. i XIX. stoljeću taj se napušteni i devastirani prostor planski kolonizira i agrarno valorizira kao žitnica habsburške monarhije, kasnije Austro-Ugarske; ti procesi pretvorili su Bačku, Banat i istočni Srijem u etnički vrlo složeno područje s prevagom Nijemaca, Mađara, Hrvata i Srba. Budući da su sve do kraja 1918. godine Bačka i Banat bili sastavni dio donje Ugarske, postali su i poprište rastuće mađarizacije, za razliku od istočnog Srijema – teritorija Kraljevine Hrvatske i Slavonije.

Dvadeseto je stoljeće vrijeme čestih političkih i administrativno-teritorijalnih promjena koje će se uglavnom nepovoljno odraziti na apsolutni i relativni broj Hrvata u Bačkoj, Banatu i istočnom Srijemu. U vrijeme raspada Austro-Ugarske Bačka i Banat su okupirani, a 25.11.1918. godine anektirani Srbiji i staroj Jugoslaviji. Istočni je Srijem administrativno priključen Dunavskoj banovini, tj. Vojvodini 1929., odnosno 1931. godine. Banovini Hrvatskoj je vraćen dio istočnog Srijema 1939. godine, a nakon sloma Kraljevine Jugoslavije 1941. go-

dine cijeli je Srijem bio u okviru NDH. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata 1945. godine, a na temelju izvještaja tzv. Dilasove komisije predsjedništvu AVNOJ-a, u okviru socijalističke Jugoslavije usvojena je predložena granična crta Hrvatske i Vojvodine, tj. Srbije. Konačno je rješenje provedeno na štetu Hrvatske i Hrvata, jer nisu poštivani etnički kriteriji u sjevernoj Bačkoj (subotički, apatinski i, djelomično, somborski okrug), a povijesni u istočnom Srijemu (Boban, 1992.).

Poslije oba svjetska rata, a osobito posljednjeg, provode na je sustavna srbizacija Vojvodine; tako su 1931. godine Srbi imali relativnu većinu ili 37 posto (Žerjavić, 1989.), ispred Mađara, Nijemaca i Hrvata (131 000 ili 8,1 posto). Do 1948. godine, nakon etnocida nad Nijemcima, na njihova konfiscirana imanja bilo je doseljeno 162 000 Srba ili 71,9 posto svih kolonista i 40 000 Crnogoraca ili 17,8 posto kolonista (Geiger i Jurković, 1993.); na taj su način Srbi jedva postigli apsolutnu većinu ili 50,6 posto (Žerjavić, 1989.), ispred Mađara i Hrvata (134 000 ili 8,1 posto), čime je opravdano drugo pripojenje Vojvodine Srbiji (Geiger i Jurković, 1993.).

Tablica 2. pokazuje ukupno kretanje broja Hrvata u Vojvodini 1948. – 1991. godine. Budući da u Vojvodini živi najveći broj Hrvata u Srbiji, kretanje apsolutnog i relativnog broja Hrvata slično je prosječnom trendu za cijelu republiku. Apsolutni se broj povećao s 134 232 1948. godine na 145 341 1961. godine, tj. za 11 109 Hrvata ili 8,3 posto. Istodobno je relativni broj opao s 8,1 posto na 7,8 posto. Poslije 1961. godine oba su broja u stalnom padu; tako je 1991. godine ukupno popisano svega 97 644 Hrvata ili 4,9 posto, što je ukupni pad za čak 47 697 osoba ili 32,8 posto! U tome je kontekstu potrebno naglasiti da je 1981. godine popisano 9 954, a 1991. godine čak 23 417 "Bunjevaca" i "Šokaca"(!), uz velik porast "Jugoslavena" (Popis... 1981. i 1991.). Prema tome, u razdoblju socijalističke Jugoslavije broj Hrvata u Vojvodini umanjen je za 36 588 ili 27,3 posto, a službeno čak za 60 006 ili 44,7 posto! Najveći je pad zabilježen u međupopisnom razdoblju 1981. – 1991. godine, za 21 513 Hrvata ili 18,1 posto, a službeno čak za 34 977 ili 32,0 posto! U posljednjem se desetljeću, zbog krajnje nepovoljnih političkih prilika, spomenuti izraženi negativan trend pretvorio u egzodus, što je daljnju budućnost hrvatskog naroda u Vojvodini učinilo nesigurnom.

● **TABLICA 2**
Ukupno kretanje broja
Hrvata u Vojvodini
1948.-1991.godine

Godina	Ukupan broj		Međupopisna promjena		Bazni indeks
	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	
1948.	134 232	8,1			100,0
1961.	145 341	7,8	+11 109	+8,3	108,3
1971.	138 561	7,1	-21 513	-4,7	103,2
1981.	119 157	5,9	-19 404	-14,0	88,8
1991.	97 644	4,9	-21 513	-18,1	72,8

Broj i razmještaj Hrvata 1991. godine

Vojvodina je imala sveukupno 2 012 517 stanovnika. Srba je bilo 1 151 353 (57,2 posto), nesrba 855 198 (42,5 posto) i 5 966 (0,3 posto) nepoznata (Popis... 1991.).

Ukupan broj Hrvata iznosio je 97 644 (4,9 posto), iako su podaci matičnih knjiga župnih ureda Katoličke crkve i privatne statistike iskazivale oko 160 000 Hrvata (Tonković, 1999.).

Najviše vojvođanskih Hrvata 1991. godine (Popis... 1991.) živjelo je u Bačkoj (68 715 ili 70,4 posto), zatim u istočnom Srijemu (24 220 ili 24,8 posto), a najmanje u Banatu (4 709 ili 4,8 posto).

Bački Hrvati činili su 6,7 posto od ukupnog stanovništva Bačke (Popis... 1991.). Pojas kompaktne hrvatske naseljenosti pruža se od sjevera Bačke uzduž Dunava, sve do Novog Sada.

Značenjem se ističe subotička općina s 33 853 Hrvata ili 22,5 posto od ukupnog stanovništva; žarište hrvatstva u Bačkoj, Vojvodini, Srbiji i Jugoslaviji je grad Subotica. U somborskoj općini bilo je 12 546 ili 13,1 posto, novosadskoj (priključena su joj srijemska naselja Petrovaradin i Srijemska Kamenica s 2 988 Hrvata) 9 053 ili 3,4 posto, apatinskoj 4 871 ili 14,8 posto, bačkoj 2 229 ili 12,9 posto i u bačkopalanačkoj 1 256 ili 2,2 posto Hrvata (Popis... 1991.).

Srijemski Hrvati činili su 7,3 posto od ukupnog stanovništva istočnog Srijema. Najveći apsolutni broj Hrvata (Popis... 1991.) imale su šidska (6 086 ili 16,7 posto), indijska (4 674 ili 10,6 posto), rumska (3 836 ili 7 posto), srijemskomitrovička (3 728 ili 4,4 posto), staropazovska (3 107 ili 5,4 posto) i srijemskokarlovačka općina (1 346 ili 18,1 posto).

Banatski Hrvati činili su 0,7 posto od ukupnog stanovništva Banata. Pančevačka (1643 ili 1,3 posto), zrenjaninska (848 ili 0,6 posto) i opovska općina (492 ili 4,3 posto) imale su ukupno 2 983 ili 63,3 posto banatskih Hrvata (Popis... 1991.). Međutim, neslužbeni izvori samo za Pančevo navode 7 000 Hrvata (Kljajić, 1996.).

Problem asimilacije

Nedostaju osnovni preduvjeti ne samo za razvoj već i za opstanak hrvatstva u Vojvodini. Tome je više razloga: prvo – Hrvatima nije priznat status nacionalne manjine, iako se za taj cilj još od 1990. godine zalaže najjača hrvatska politička stranka – Demokratski savez Hrvata u Vojvodini (DSHV) na čelu s Belom Tonkovićem. Zbog toga za sada nema ni nagovještaja o političkoj ili kulturnoj autonomiji, čak ni u okviru sjevernobackog okruga; drugo – nedostaju hrvatske organizacije, ponajprije kulturno-prosvjetne, koje bi se brinule o očuvanju etničkog identiteta hrvatskog naroda. Postupno gašenje takvih institucija započelo je nakon Drugoga svjetskog rata, tako da je

za održanje hrvatske samosvijesti u Vojvodini najzaslužnija Katolička crkva; treće – latentno antihrvatsko okruženje koje je proteklih godina pokrenulo i nekoliko valova "etničkog čišćenja"; četvrto – zbog nepovoljnih političkih prilika – nedovoljno su razvijene veze s matičnim narodom u Republici Hrvatskoj. Sve to zajedno pogoduje srbizaciji, prije svega u većim gradovima sa srpskom većinom (Novi Sad, Sombor).

Teško je, međutim, procijeniti broj asimiliranih Hrvata u bližoj ili daljoj prošlosti, jer za to ne postoje pouzdani podaci.

Problem bunjevačko-šokačkog regionalizma

Pokušaji vlasti da pretvore bačke Hrvate u poseban "narod" ima dugu tradiciju; tako su još mađarske službene statistike na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće iskazivale Hrvate u čak sedam različitih "narodnosti": Hrvati, Bunjevci, Šokci, Iliri, Dalmati, Bošnjaci i Slaveni (Lakatoš, 1914.)! U novije je doba ta politika započela jugoslavenskim popisom stanovništva 1981. godine, s obzirom na to da su tada u službenu statistiku i uporabu uvedeni nazivi "Bunjevci" i "Šokci". Tada je bilo 9 755 "Bunjevaca" i 199 "Šokaca", ukupno 9 954, dok je 1991. godine, u atmosferi velikosrpskih zastrašivanja, broj narastao na ukupno 23 417, odnosno 21 552 "Bunjevca" i 1 865 "Šokaca"; tada su oni činili 22 posto, odnosno 1,9 posto ukupnog broja Hrvata u Vojvodini (Popis... 1981. i 1991.).

Težište srpskih pritisaka bila je subotička općina, pa je ona postala "najkritičnija" sredina s ukupno 17 527 "Bunjevaca" i 44 "Šokca" ili 51,9 posto od ukupnog broja Hrvata! Zatim su slijedile somborska s 2 966 "Bunjevaca" i 881 "Šokac" ili 30,6 posto i apatinska općina s 473 "Šokca" i 52 "Bunjevca" ili 10,8 posto (Popis... 1991.).

Navedena politika nije prestala, već se, naprotiv, od popisa 1991. godine do danas pojačala. Tako su u jesen 1996. godine, pri isteku prve godine Zagrebačko-erdutskog sporazuma, bunjevački Hrvati u Srbiji i službeno proglašeni za "narod". Koji je cilj ovakve srpske politike? Riječ je o pokušaju da se stvori "narod" kojemu je Srbija i Jugoslavija matična država, a ne o nacionalnoj manjini koja svoju matičnu državu ima izvan granica Srbije i Jugoslavije. Primarni je, dakle, cilj odvajanje bunjevačkih Hrvata od matičnog hrvatskog naroda radi uspješnije asimilacije; sekundarni je cilj da bunjevačko stanovništvo u susjednoj Mađarskoj dobije svoju "maticu" u srbijansko-crnogorskoj federaciji, pa bi o tom reciprocitetu bio ovisan i status oko 340 000 vojvođanskih Mađara. Da bi se za takvu beogradsku politiku pridobili pojedini intelektualci iz redova bunjevačkih Hrvata, neodređeno se maše mamcem konstitutivnosti "Bunjevaca" u Srbiji u Jugoslaviji; u tome su smislu osnovane Bunjevačko-šokačka i Obnoviteljska bunjevačka

matična stranka. Ako se uvjeti u kojima žive pripadnici hrvatskog naroda radikalno ne promijene nabolje, realno je očekivati da će sljedeći popis stanovništva iskazati manje Hrvata, a više "Bunjevaca" i "Šokaca".

Broj i razmještaj nacionalno neizjašnjenih stanovnika 1991. godine

Miješani brakovi i obitelji normalna su posljedica suživota u "etnički šarenim" okružjima. Poznato je i da su udjeli pojedinih naroda, nacionalnih manjina i etničkih skupina u formiranju "Jugoslavena" uglavnom razmjerni njihovoj zastupljenosti u ukupnoj populaciji (Šterc, 1991., 160); no, zbog naglašeno nepovoljnog položaja nema nikakve sumnje da se i veći broj Hrvata – osobito u urbanim područjima – izjasnio kao "Jugoslaveni" kojih je popisano 168 859 ili 8,4 posto od ukupnog stanovništva Vojvodine. Zato nipošto nije slučajno da najveći broj i udio "Jugoslavena" imaju baš one općine koje imaju i najveći broj Hrvata: Novi Sad (32 198 ili 12,2 posto od ukupnog stanovništva), Subotica (22 486 ili 15,0 posto) i Sombor (14 865 ili 15,5 posto). Slično vrijedi i za brojčano manje općine, poput Apatina i Bača u Bačkoj te Srijemskih Karlovaca, Rume i Beočina u istočnom Srijemu (Popis... 1991.).

Popisom je u cijeloj Vojvodini iskazano 11 317 nacionalno neizjašnjenih i neopredijeljenih stanovnika (0,6 posto), ponovno najviše u općinama s najvećim brojem Hrvata; na to da je ovdje "prikriven" ne mali broj Hrvata nedvojbeno ukazuje i činjenica da je u "najhrvatskijoj", subotičkoj općini iskazano najviše, čak 1 747 nacionalno neizjašnjenih i neopredijeljenih stanovnika (1,2 posto)! Zatim slijede novosadska i somborska općina. Iskazano je i 5 966 stanovnika nepoznate nacionalne pripadnosti (0,3 posto), opet najviše u Novom Sadu (1 533 ili 0,6 posto), Subotici i Somboru. Ovdje je moguća – iako statistički jedva primjetna – manipulacija na štetu Hrvata. Manji broj kriptohrvata "prikriven" je i iza regionalne pripadnosti za koju se opredijelilo 2 516 stanovnika Vojvodine (0,1 posto), najviše u Novom Sadu, Somboru i Subotici (Popis... 1991.).

Hrvati u užoj Srbiji

Ukupno kretanje broja Hrvata u užoj Srbiji od 1948. do 1991. godine prikazano je u tablici 3. Apsolutni i relativni broj Hrvata povećao se od 1948. godine s 30 342 (0,7 posto) na 43 817 (0,9 posto) 1961. godine, tj. za 13 475 osoba ili 44,4 posto! To je najveći međupopisni porast broja Hrvata u Srbiji i cijelom razdoblju socijalističke Jugoslavije! Riječ je bila o doseljavanju Hrvata zaposlenih u bivšoj jugoslavenskoj državnoj službi, osobito u Beograd. Nakon 1961. godine došlo je do apsolutnog i relativnog pada broja Hrvata; tako je 1991. godine popisano

U TABLICA 3
 Ukupno kretanje broja
 Hrvata u užoj Srbiji
 1948.-1991. godine

svega 26 993 Hrvata ili 0,5 posto, što je ukupan pad za čak 16 824 osobe ili 61,6 posto! Ukupno je, u doba socijalističke Jugoslavije, broj Hrvata u užoj Srbiji opao za 3 349 ili 11,0 posto.

Godina	Ukupan broj		Međupopisna promjena		Bazni indeks
	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	
1948.	30 342	0,7			100,0
1961.	43 817	0,9	+13 475	+44,4	144,4
1971.	38 088	0,7	-5 729	-13,1	125,6
1981.	31 447	0,6	-6 641	-17,4	103,6
1991.	26 993	0,5	-4 454	-14,2	89,0

Izvor: Kao za tablicu 1.

Najveći je pad zabilježen u međupopisnom razdoblju od 1971. do 1981. godine, 6 641 ili 17,4 posto Hrvata. U posljednjem je desetljeću došlo do još jačeg pada broja Hrvata, iako je on bio manje intenzivan nego u drugim područjima Srbije. Najviše Hrvata uže Srbije 1991. godine živjelo je u Beogradu (16 420 ili 60,8 posto), a u ostalim područjima ukupno 10 573 ili 39,2 posto.

Hrvati u Beogradu

Hrvati su, djelomično, stara sastavnica demografske strukture Beograda; dok su srijemski Hrvati (pretežno u Zemunu) autohtono pučanstvo, većinu ostalih činila je mlađa imigracija – doseljeni Hrvati (vojno i državno osoblje i sl.) u bivšoj jugoslavenskoj službi. Spomenimo i to da je još u XVI. stoljeću u Beogradu postojala razgranata dubrovačka kolonija; osim toga ovdje je od 1921. do 1941. godine djelovao "Hrvatski klub". U početku je imao 1 100 članova, a postojali su kulturni, ekonomski i zabavni odbori. Klub je bio stjecište Hrvata u Beogradu (Hrvatska enciklopedija, 1941., 406).

U Beogradu je 1991. godine ukupno popisano 16 420 Hrvata ili 1,01 posto od ukupnog stanovništva. Od toga broja registrirano je samo 20 "Bunjevaca" i "Šokaca" (Popis... 1991.).

Najviše je beogradskih Hrvata (48,3 posto) popisano u Zemunu (4 138) i Novom Beogradu (3 791) koji su ujedno i najveće gradske općine; obje se nalaze na području povijesnog Srijema. Treba, međutim, upozoriti na to da neslužbeni izvori navode čak 14 000 zemunskih Hrvata. Veći su broj Hrvata imale još i sljedeće općine: Palilula (1 520), Voždovac (1 234), Čukarica (1 172), Zvezdara (1 072), Rakovica (793), Stari grad (756), Vračar (736) i Savski venac (579), ukupno 7 864 ili 0,6 posto od ukupnog stanovništva; sve se te općine nalaze na području užeg ili šireg gradskog središta. Najmanje Hrvata (626 ili 3,8 posto) bilo je u preostalim 6 prigradskih općina u kojima su činili 0,2 posto od ukupnog stanovništva (Popis... 1991.).

Zbog netolerantnosti okružja, posvemašnjeg nedostatka hrvatskih organizacija te malobrojnosti i teritorijalne raspršenosti naglašen je problem asimilacije.

Posve je sigurno da se nemali broj urbanih Hrvata izjasnio kao "Jugoslaveni"; bilo je popisano 87 615 "Jugoslavena" (5,4 posto od ukupnog stanovništva). Njihov je najveći broj iskazan u općinama s najviše Hrvata: Novi Beograd (19 418), Zemun (12 283), Palilula (8 579), Voždovac (7 745) itd. Osim toga, u Beogradu je živjelo još 26 721 nacionalno neizjašnjenih stanovnika (1,7 posto), i to najviše u općinama s najviše Hrvata (Popis... 1991.).

Prema tome, neslužbeni izvori koji govore o 50 000 beogradskih Hrvata vjerojatno su bliže istini od službene jugoslavenske statistike.

Hrvati u užoj Srbiji izvan Beograda

Riječ je o mladoj imigraciji – ženidbene i profesionalne veze (osobito vojne u bivšoj jugoslavenskoj službi) razasule su određen broj Hrvata širom uže Srbije.

Na tom je prostoru 1991. godine popisano ukupno 10 573 Hrvata (od čega 164 "Bunjevca" i "Šokca") koji su činili 0,3 posto od ukupnog stanovništva.

Najviše Hrvata bilo je u podrinjsko-kolubarskoj regiji (2 294 ili 21,7 posto od ukupnog broja Hrvata). Brojnošću se Hrvata ističe općina Bogatić u Mačvi (1 425 ili 13,5 posto) u kojoj su oni činili 4,1 posto od ukupnog stanovništva; taj nas podatak neće iznenaditi ako znamo da sjeverna Mačva tradicionalno gravitira istočnom Srijemu. U niškoj regiji bio je popisani 1 881 Hrvat (17,8 posto od ukupnog broja) najviše u niškoj (661) i prokupaljskoj općini (599). U podunavskoj regiji registrirano je 1 392 Hrvata ili 13,2 posto, najviše u smederevskoj općini (394); zanimljivo je da su na području te tri općine još u XVI. stoljeću postojale dubrovačke kolonije. U Šumadiji i Pomoravlju popisano je ukupno 1 113 Hrvata ili 10,15 posto, najviše u kragujevačkoj općini (551), a u titovouzičkoj (danas užičkoj) regiji 8,1 posto. U kraljevačkoj regiji iskazano je 1 377 Hrvata ili 13 posto, najviše u istoimenoj općini (519), dok je u zaječarskoj regiji bilo 1 170 ili 11,1 posto. Najmanje Hrvata je popisano u južnomoravskoj regiji: 486 ili 4,6 posto (Popis... 1991.).

Zbog malobrojnosti i prostorne raspršenosti i tu je jako izražen problem asimilacije, tj. srbizacije.

Popisom je iskazano ukupno 87 659 (1,5 posto od ukupnog stanovništva) nacionalno neizjašnjenih osoba, uključujući i "Jugoslaveni", pa je i na taj način "prikriven" određen broj Hrvata (Popis... 1991.).

Hrvati na Kosovu

Doseljavanje hrvatskog stanovništva započelo je u XV. stoljeću – u razdoblju srpske vladavine; to su uglavnom bili trgovci i poduzetnici iz okolice primorskih gradova, osobito Dubrovnik i Kotora. Osnovane su i dubrovačke kolonije u Janjevu (1433. godine), Prištini, Novom Brdu, Trepči i Peći (Đurić, 1996., 6).

Zahvaljujući rudarstvu (srebro i olovo), Janjevo je brzo napredovalo i postalo najvažnije hrvatsko naselje na Kosovu sve do danas. Usporedo s time razvilo se zanatstvo (čuveni zlatari!) i trgovina, uz tradicionalno značenje stočarstva i zemljoradnje.

Nakon dugotrajne turske uprave (od 1455. do 1912. godine), s iznimkom dvaju svjetskih ratova, Kosovo je sve do 1999. godine pod vlašću Srbije, kada je uveden međunarodni protektorat.

Tablica 4. prikazuje ukupno kretanje broja Hrvata na Kosovu od 1948. do 1991. godine. Specifičnost tog prostora je apsolutni porast broja Hrvata od 1948. do 1981. godine zbog visokog nataliteta; tako je 1948. godine bilo popisano 5 290 ili 0,7 posto, a 1981. godine 8 718 Hrvata ili 0,6 posto od ukupnog stanovništva, što je porast za 3 428 osoba ili 64,8 posto! Najveći međupopisni porast zabilježen je između 1948. i 1961. godine, za 1 961 osobu ili 37,1 posto!

U TABLICA 4
Ukupno kretanje broja
Hrvata na Kosovu
1948.-1991.godine

Godina	Ukupan broj		Međupopisna promjena		Bazni indeks
	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	
1948.	5 290	0,7	100,0		
1961.	7 251	0,8	+ 1 961	+ 37,1	137,1
1971.	8 264	0,7	+ 1 013	+ 14,0	156,2
1981.	8 718	0,6	+ 454	+ 5,5	164,8
1991.	8 161	0,4	- 557	- 6,4	154,3

Izvor: Kao za tablicu 1.

Nakon toga, zbog teške političke i gospodarske situacije dolazi do jačanja emigracije u Hrvatsku, što dovodi do umjerenog smanjenja apsolutnog broja Hrvata 1991. godine na 8 161 ili 0,4 posto. Bez obzira na to, ukupan se broj Hrvata na Kosovu u vrijeme socijalističke Jugoslavije povećao za 2 871 ili 42,7 posto(!), što je jedinstven primjer na prostoru Srbije i Crne Gore; no, kako se spomenute nepovoljne prilike u posljednjem desetljeću nisu popravile, već naprotiv, radikalno su se zaoštrile, veći je dio kosovskih Hrvata do danas iselio u Hrvatsku. Toj staroj hrvatskoj dijaspori vjerojatno predstoji perspektiva postupnog gašenja.

Kosovska je populacija 1991. godine procijenjena na 1 954 747 stanovnika; naime, za veći dio stanovništva albanske narodnosti, koji je bojkotirao popis, izvršena je procjena PZS Koso-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 743-767

MIRIĆ, D.:
UKUPNO KRETANJE...

va i Metohije. Ukupan broj nesrba procijenjen je na 1 759 446 osoba ili 90 posto, od čega 8 161 Hrvata ili 6,1 posto od ukupnog broja Hrvata u Srbiji (Popis... 1991.).

Nesrpsko je stanovništvo apsolutno prevladavalo u 27 od ukupno 31 općine. Najviše Hrvata (7 446 ili 91,2 posto) popisano je u vitinskoj (4 473 ili 8,3 posto od ukupnog stanovništva) i lipljanskoj općini (2 973 ili 4,3 posto); u prvom je slučaju riječ o 4 hrvatska naselja od kojih je najveće Letnica, a u drugom o 3 naselja od kojih je najveće Janjevo. Manji broj Hrvata živio je u sljedećim općinama: 202 u prištinskoj, 188 u uroševačkoj, 86 u titovomitrovičkoj (danas kosovskomitrovičkoj) i 54 u pečkoj.

HRVATI U CRNOJ GORI

Hrvati su, u većini, autohtono stanovništvo Crne Gore, jer je doseljavanje u primorski pojas ove zemlje započelo još u VII. stoljeću. Tijekom sljedećih stoljeća provodi se postupna kroa-tizacija i slavenizacija romanskih gradova Kotora, Budve, Bara i Ulcinja (Štedimlija, 1991.). Bez obzira na burne političke prilike, naglašeno hrvatsko obilježje dobiva Boka kotorska; u toj kolijevci vrsnih pomoraca, brodograditelja i ribara nalazi se i više od 60 posto današnjeg spomeničkog blaga Crne Gore. Tek u doba mletačko-turskih ratova od XVII. do XVIII. stoljeća započinje jača imigracija pravoslavnog elementa iz zaleđa; on s vremenom zadobiva apsolutnu prevagu, pa je 1910. godine od ukupno 24 791 stanovnika bilo 61 posto pravoslavaca (popis je razdvojio samo vjersku, a ne i narodnosnu pripadnost) i 18,9 posto katolika, tj. Hrvata. Međutim, u gradovima (Kotoru, Tivtu, Herceg-Novom, Perastu, Dobroti, Prčnju) je sve do 1918. godine ostala dvotrećinska hrvatska većina (Lakatoš, 1914.). Politički i teritorijalno Boka je kotorska zajedno s primorjem do Bara od 1797., odnosno 1813. do 1918. godine pripadala južnoj Hrvatskoj, tj. Dalmaciji.

Stvaranjem jugoslavenske države počelo je plansko potiskivanje Hrvata; 1922. godine cijelo je područje priključeno Zetskoj oblasti, tj. Crnoj Gori koja se i sama sve do danas nalazi pod srpskom dominacijom. Sve je to popraćeno i sustavnom militarizacijom Bokokotorskog zaljeva.

● TABLICA 5
Ukupno kretanje broja
Hrvata u Crnoj Gori
1948.-1991. godine

Godina	Ukupan broj		Međupopisna promjena		Bazni indeks
	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	
1948.	6 808	1,8	100,0		
1961.	10 664	2,3	+ 3 856	+ 56,7	156,7
1971.	9 192	1,7	- 1 472	- 13,8	135,0
1981.	6 904	1,2	- 2 288	- 24,9	101,4
1991.	6 249	1,0	- 655	- 9,5	91,8

Izvor: Kao za tablicu 1.

Tablica 5. pokazuje ukupno kretanje broja Hrvata od 1948. do 1991. godine. Najveće ekstremne vrijednosti međupopisne dinamike Hrvata registrirane su u Crnoj Gori. Tako se apsolutni i relativni broj Hrvata u Crnoj Gori povećao sa 6 808 ili 1,8 posto 1948. godine na 10 664 ili 2,3 posto 1961., tj. za 3 856 osoba ili 56,7 posto, što je veći relativni međupopisni porast Hrvata nego igdje u Srbiji, uključujući i Kosovo! Međutim, otada započinje stalan pad pa je 1991. godine ukupno popisano svega 6 249 ili 1,0 posto, što je ukupan pad za 4 415 osoba ili 41,4 posto! Najveći pad zabilježen je u međupopisnom razdoblju od 1971. do 1981. godine, za 2 280 Hrvata ili 24,9 posto! Tako negativni trendovi nisu zabilježeni nigdje u Srbiji! Prema tome, broj je Hrvata u razdoblju socijalističke Jugoslavije opao za ukupno 559 ili 8,2 posto.

Kamo su "nestali" Hrvati? Nepovoljno političko okružje uvjetovalo je pojavu kriptohrvata pod jugoslavenskim imenom, kao "pokrivenu" mogućnost opstanka na tim prostorima. U prilog tome jasno "govore" i jugoslavenski popisi stanovništva. Dok je 1961. godine popisano samo 1 559 "Jugoslavena" ili 0,3 posto, dotle ih je 1991. godine bilo 25 854 ili 4,2 posto (Popis... 1961. i 1991.)! Izražen je i proces asimilacije, sa svim navedenim problemima prisutnim u Vojvodini, odnosno Srbiji. Ne treba zaboraviti da je agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu pokrenuta i iz Crne Gore, pa je u posljednjem desetljeću došlo do još drastičnijeg smanjenja broja Hrvata.

Od ukupno 6 249 Hrvata popisanih 1991. godine, 4 910 ili 78,6 posto registrirano je na području Boke kotorske. Hrvati su tada činili 8,0 posto ukupnog stanovništva tog prostora i to: u tivatskoj (2 663 ili 23,3 posto), kotorskoj (1 617 ili 7,2 posto) i hercegnojskoj općini (630 ili 2,3 posto). U preostalom dijelu Crne Gore najviše je Hrvata (616 ili 0,4 posto) popisano u titogradskoj (danas podgoričkoj), barskoj (191 ili 0,5 posto), budvanskoj (134 ili 1,1 posto) i nikšićkoj općini (128 ili 0,2 posto).

Općine s najviše Hrvata imale su i najviše "Jugoslavena"; tako ih je u tivatskoj bilo 2 346 ili 20,6 posto, hercegnojskoj 5 257 ili 19,1 posto, kotorskoj 4 147 ili 18,5 posto, barskoj 2 719 ili 17,3 posto, budvanskoj 1 006 ili 8,6 posto, itd. Istodobno je, za usporedbu, u najvećoj i etnički šarolikoj titogradskoj općini s 152 288 stanovnika zabilježeno samo 4 884 ili 3,2 posto "Jugoslavena" (Popis...1991.).

Egzodus Hrvata od 1991. do 1995. godine

Sa srpskom agresijom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu već postojeći proces smanjenja broja Hrvata znatno je intenziviran. Bilo je više valova masovnog i prisilnog iseljavanja Hrvata iz Srbije i Crne Gore; prvi je povezan s početkom agresije na Hrvatsku 1991. godine, drugi s agresijom na Bosnu i Her-

cegovinu 1993. godine, a treći, s konačnim oslobođenjem hrvatskih područja pod srpskom okupacijom, 1995. godine (Kljajić, 1996.). No, i između ovih "vrhunaca" prisilnih emigracija postojao je stalan odljev Hrvata iz Srbije i Crne Gore. To politički motivirano mehaničko kretanje stanovništva bilo je planski i sustavno organizirano na poticaj službenih vlasti u Srbiji i Crnoj Gori s ciljem promjene etničke slike, tj. srbizacije Srbije (osobito Vojvodine) i Crne Gore. Provedba tog "projekta" prepuštena je nasilnoj režiji tzv. JNA, srpskih ekstremista i izbjeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. To tragično događanje je za Hrvate, i po opsegu i po načinu provedbe, imalo značenje egzodusa.

O tome koliko je Hrvata prisilno iseljeno postoje različiti podaci i procjene; tako brojke variraju od 40 000 protjeranih iz Srbije i Crne Gore u Hrvatsku (Izvještaj... 1997. i 1998.) do 45 000 prognanih Hrvata samo s područja Vojvodine (Tonković, 1999.). Prihvatimo li najniže procjene, dobit ćemo donju granicu prisilno iseljenih Hrvata – ukupno 40 000 ili 28,8 posto svih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine; to je apsolutno i relativno najveći prisilni egzodus iz Srbije i Crne Gore poslije njemačkog (od 1944. do 1948. godine) i albanskog (1999. godine) još od Drugoga svjetskog rata! Taj dramatični proces prostorno nije bio jednakog intenziteta: protjerano je najmanje 30 000 Hrvata iz Vojvodine, od čega više od 20 000 iz istočnog Srijema (Bičanić, 1994.; Gvozdić-Filjak i Lončarević 1995.), a 10 000 iz Bačke i Banata, 5 000 s Kosova, 3 000 iz Crne Gore i 2 000 iz uže Srbije (Izvještaj... 1998.). Relativno su najviše stradali Hrvati na Kosovu (61,3 posto) i Crnoj Gori (49 posto); u Vojvodini (46,1 posto) je posebno tragičan slučaj istočnog Srijema (čak 79,8 posto!), što je prava "demografska katastrofa" (Bičanić, 1994.; Gvozdić-Filjak i Lončarević, 1995.), a manje Banata (20,6 posto) i Bačke (13,3 posto); najmanje demografske gubitke Hrvati su imali u užoj Srbiji (7,4 posto).

Kuda su emigrirali prognani Hrvati? Većina, procjenjuje se najmanje 40 000 (Izvještaj 1997. i 1998.) je emigrirala u Hrvatsku, a neutvrđen broj u druge države (Mađarsku, Njemačku, Austriju...). Iako od jugoslavenskih vlasti nisu primili nikakvu novčanu naknadu za napuštenu imovinu, više od 90 posto prognanih Hrvata u Hrvatskoj je trajno riješilo svoj status razmjenom imovine s građanima srpske narodnosti koji su se iselili u Srbiju. Zbog toga najveći dio prognanih Hrvata nije ni evidentiran u hrvatskom vladinom Uredu za prognanike i izbjeglice; tako je u lipnju 1997. godine bilo službeno registrirano 4 341 (Izvještaj... 1997.) prognanih osoba iz Srbije i Crne Gore, od čega 3 144 sa statusom izbjeglice-useljenika na područjima posebne državne skrbi (uglavnom iz Vojvodine i Kosova) te 1 197 (1 059 Hrvata ili 88,4 posto) sa statusom izbjeglica. Prva je skupina, na osnovi hrvatskog državljanstva, dobila rješenje o dodjeli napuštene imovine nakon 1995.

godine na privremeno korištenje, a druga je imala organiziran smještaj preko Ureda za prognanike i izbjeglice Republike Hrvatske. Iz svega navedenog proizlazi da je riječ o trajnoj emigraciji, tj. definitivnom preseljenju u Hrvatsku; kontingent potencijalnih povratnika iznosio je samo 1 059 Hrvata, a i to samo uz pretpostavku demokratizacije i normalizacije prilika u Srbiji i Crnoj Gori. Trajnost preseljenja pokazuje i podatak da se do početka srpnja 1998. godine nitko od 40 000 protjeranih osoba nije vratio u Srbiju i Crnu Goru (Izveštaj... 1998.).

Uz mehaničko smanjenje broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori, radikalne političke prilike dovele su i do jačanja asimilacije i odnarođivanja; pritom su osobito pogubni procesi srbizacije, rast broja "Bunjevaca" i "Šokaca" te "Jugoslavena". Sigurno je da će sljedeći popis stanovništva iskazati znatno smanjeni apsolutni i relativni broj Hrvata, a veći broj Srba, "Bunjevaca", "Šokaca", a možda i "Jugoslavena" te ostalih nacionalno neizjašnjih Hrvata.

Procjena preostalog broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine

Da bismo utvrdili ukupan broj preostalih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine, moramo točno poznavati veličinu početnog hrvatskog kontingenta 1991. godine i sve sastavnice ukupnog kretanja hrvatskog pučanstva u Srbiji i Crnoj Gori od 1991. do 2000. godine. No s obzirom na to da su gotovo svi relevantni pokazatelji nedostatno pouzdani, nepotpuni ili nedostupni, može se govoriti jedino o procjeni.

Prvo, rabljen je jugoslavenski popis stanovništva 1991. godine koji daje prve ili prethodne rezultate popisa po nacionalnoj osnovi, a uz to je proveden u predratnoj i antihrvatskoj atmosferi, tako da je upitna njegova vjerodostojnost za egzaktno određivanje Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori te godine.

Drugo, što se tiče demografske dinamike Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori između 1991. i 2000. godine koja je odlučujuće obilježena jakim destabilizirajućim čimbenicima (prisilnim migracijama i ratnom agresijom na susjednu Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu), stanje je još nepovoljnije; naime, vitalna statistika i migracijska bilanca bile su nedostupne. Jedini podatak kojim se raspolagalo bila je procjena veličine hrvatskog prognaničkog kontingenta izbjeglog u Republiku Hrvatsku između 1991. i 1998. godine (Izveštaj... 1997. i 1998.). Zbog toga su za procjenu opsega demografske dinamike Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori između 1991. i 2000. godine morale biti uporabljene demografsko-statističke metode.

Iz svega navedenog može se zaključiti da je konačna procjena broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine razmjerno grubo okvir današnje stvarne veličine hrvatskog kontingenta na tim prostorima.

Tablica 6. pokazuje nacionalni sastav stanovništava Srbije i Crne Gore 1991. godine. Ukupno je bilo 139 047 Hrvata, tj.

☛ **TABLICA 6**
Nacionalni sastav
stanovništva Srbije
i Crne Gore
1991. godine

	Ukupno		Stanovništvo koje se nacionalno izjasnilo							Stanovništvo koje se nije nacionalno izjasnilo ²		
			Srbi	Albanci	Crnogorci	Mađari	Muslimani	Hrvati ¹	Ostali	Ukupno	"Jugoslaveni"	Ostali
Vojvodina	Apsol.	2 012 517	1 151 353	2 959	44 721	340 946	6 079	97 644	180 157	188 658	168 859	19 799
	Rel. (%)	100,0	57,2	0,1	2,2	16,9	0,3	4,9	9,0	9,4	8,4	1,0
Srbija bez pokrajina	Apsol.	5 824 211	5 081 766	76 012	75 258	4 430	173 871	26 993	177 050	208 831	145 810	63 021
	Rel. (%)	100,0	87,3	1,3	1,3	0,1	3,0	0,5	3,0	3,6	2,5	1,1
Kosovo	Apsol.	1 954 747 ³	195 301	1 607 690 ⁴	20 045	-	57 408	8 167	63 072	3 070	3 070	-
	Rel. (%)	100,0	10,0	82,3	1,0	-	2,9	0,4	3,2	0,2	0,2	-
Srbija	Apsol.	9 791 475	6 428 420	1 686 661	140 024	345 376	237 358	132 798	420 279	400 559	317 739	82 820
	Rel. (%)	100,0	65,7	17,2	1,4	3,5	2,4	1,4	4,3	4,1	3,2	0,9
Crna Gora	Apsol.	615 267	57 176	40 880	380 484	-	89 932	6 249	14 692	25 854	25 854	-
	Rel. (%)	100,0	9,3	6,7	61,8	-	14,6	1,0	2,4	4,2	4,2	-
Ukupno	Apsol.	10 406 742	6 485 596	1 727 541	520 508	345 376	327 290	139 047	434 971	426 413	343 593	82 820
	Rel. (%)	100,0	62,3	16,6	5,0	3,3	3,2	1,3	4,2	4,1	3,3	0,8

¹ Kako bi se umanjio ukupan broj Hrvata, jugoslavenski popis stanovništva razdvaja "Bunjevce" i "Šokce" od Hrvata (vidi tablicu 7).

² Ovom popisom kategorijom obuhvaćeni su: "Jugoslaveni", nacionalno neizjašnjeni i neopredijeljeni, regionalno izjašnjeni i stanovnici nepoznate nacionalne pripadnosti.

³ Za veći dio stanovništva albanske narodnosti koji je bojkotirao popis izvršena je procjena PZS Kosova i Metohije.

⁴ Izvor: Popis 1991., priredio autor.

1,3 posto od ukupnog stanovništva. Prema tome, iste su godine Hrvati bili šesti narod po brojnosti u Srbiji i Crnoj Gori (iza Srba, Albanaca, Crnogoraca, Mađara i Muslimana).

Kako je dio Hrvata "prikriven" i u kontingentu nacionalno neizjašnjenog stanovništva, potrebno je spomenuti da je popisano i 426 419 nacionalno neizjašnjenih osoba, tj. 4,1 posto od ukupnog stanovništva Srbije i Crne Gore; od toga su broja 343 593 ili 80,1 posto činili "Jugoslaveni".

Tablica 7. pokazuje procijenjenu veličinu i strukturu hrvatskog kontingenta u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine. I ovom je prilikom potrebno naglasiti da jugoslavenski popis stanovništva razdvaja "Bunjevce" i "Šokce" od Hrvata, kako bi se umanjio ukupan broj Hrvata. Zato je službeno popisano samo 115 463, tj. 83,0 posto od ukupnog broja Hrvata. Popisano je i 21 662 "Bunjevca" te 1 922 "Šokca" koji su činili 15,6 posto, odnosno 1,4 posto od ukupnog broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine.

Zbog pretpostavke da Hrvati sudjeluju u kontingentu nacionalno neizjašnjenog stanovništva procijenjen je i ukupan broj nacionalno neizjašnjenih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine. Toj je procjeni, zbog veće vjerodostojnosti, prethodila procjena razmještaja nacionalno neizjašnjenih Hrvata po pojedinim područjima Srbije i Crne Gore 1991. godine (Bačka, Banat, Srijem...); ta je procjena izvedena na temelju pretpostavke da je udio nacionalno neizjašnjenih Hrvata jednak udjelu Hrvata u ukupnom stanovništvu tih područja. Zato je došlo do većeg odstupanja u procjeni ukupnog broja nacionalno neizjašnjenih Hrvata i relativnog broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine. Bez obzira na to, konačna je procjena ukupnog broja nacionalno neizjašnjenih Hrvata minimalna (11 538, od čega 10 186 ili 88,3 posto "Jugoslavena"), tako da je stvaran ukupan broj ove populacije vjerojatno bio znatno veći. Na taj je način i procjena ukupne veličine hrvatskog kontingenta u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine krajnje oprezna te iznosi 150 585 osoba.

Međutim, poznato je da je u posljednjem desetljeću došlo do dramatičnog pogoršanja izložene hrvatske demografske slike. Koliko je, dakle, danas Hrvata preostalo u Srbiji i Crnoj Gori?

Osnova za procjenu je službeno popisani broj Hrvata 1991. godine, tj. 115 463 osobe, jer je pretpostavljeno da "Bunjevci" i "Šokci" nisu bili izloženi prisilnom egzodusu u posljednjem desetljeću. Procjena veličine i strukture pada službeno popisanih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori izložena je u tablici 8. Veći dio toga pada (66,3 posto) čini procijenjen prognanički kontingent, tj. 40 000 Hrvata. Taj je kontingent sudjelovao s 34,6 posto u službeno popisanoj, odnosno 28,8 posto u ukupnom broju Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine.

➤ TABLICA 7
 Procjena veličine i
 strukture hrvatskog
 kontingenta u Srbiji i
 Crnoj Gori 1991.
 godine

Područje	Ukupno		Nacionalno izjašnjeni										Nacionalno neizjašnjeni						
	Apsol. (%)	Rel. (%)	Ukupno		Službeno popisani		"Bunjevci"		"Šokci"		Ukupno		Ukupno		"Jugoslaveni"		Ostali		
			Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.
Bačka	76 202	50,6	68 715	49,4	6,7	45 574	39,5	21 400	98,8	1 741	90,6	23 141	98,1	7 487	64,9	6 778	66,5	709	52,4
Banat	5 045	3,3	4 709	3,4	0,7	4 513	3,9	120	0,6	76	4,0	196	0,8	336	2,9	297	2,9	39	2,9
Srijem	26 330	17,5	24 220	17,4	7,3	24 139	20,9	32	0,4	49	2,5	81	0,4	2 110	18,3	1 847	18,1	263	19,5
Vojvodina	107 577	70,2	97 644	70,2	4,9	74 226	64,3	21 552	99,5	1 866	97,1	23 418	99,3	9 933	86,1	8 922	87,6	1 011	74,8
Beograd	17 564	11,7	16 420	11,8	1,0	16 400	14,2	15	0,1	5	0,3	20	0,1	1 144	9,9	876	8,6	268	19,8
Uža Srbija																			
izvan Beograda	10 762	7,1	10 573	7,6	0,2	10 427	9,0	95	0,4	51	2,6	146	0,6	189	1,6	116	1,1	73	5,4
Srbija																			
bez pokrajina	38 326	18,8	26 993	19,4	0,5	26 287	23,2	110	0,5	56	2,9	166	0,7	1 333	11,5	992	9,7	341	25,2
Kosovo	8 174	5,4	8 161	5,9	0,4	8 161	7,1	-	-	-	-	-	-	13	0,1	13	0,1	-	-
Srbija	144 077	95,6	132 798	95,5	1,4	109 214	94,6	21 662	100,0	1 922	100,0	23 584	100,0	11 279	97,7	9 927	97,4	1 352	100,0
Crna Gora	6 508	4,4	6 249	4,5	1,0	6 249	5,4	-	-	-	-	-	-	259	2,3	259	2,6	-	-
Ukupno	150 585	100,0	139 047	100,0	1,3	115 463	100,0	21 662	100,0	1 922	100,0	23 584	100,0	11 538	100,0	10 186	100,0	1 352	100,0

Izvor: Popis 1991., priredio autor.

➤ **TABLICA 8**
Procjena veličine
i strukture pada broja
službeno popisanih
Hrvata u Srbiji i Crnoj
Gori 1991. - 2000.
godine

Područje	Prognauni		Preostali		Ukupno		"Bunjevci" ⁴		"Šokci" ⁴		Ukupno ⁵		"Jugoslaveni" ⁵		Ostali ⁵		Ukupno		Ukupno preostali					
	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.	Rel.				
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)				
	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.	Aps.			
Bačka	9 030 ²	22,6	36 544	48,4	80,2	9 825	48,4	6 267	98,8	506	90,5	6 773	98,1	1 015	64,9	919	66,6	96	52,5	18 555	30,8	26 719	44,3	58,6
Banat	9 770 ²	2,4	3 543	4,7	78,5	954	4,7	38	0,6	22	3,9	60	0,9	45	2,9	40	2,9	5	2,7	1 924	3,2	2 589	4,3	57,4
Srijem	20 000	50,0	4 139	5,5	17,1	1 117	5,5	6	0,1	14	2,5	20	0,3	286	18,3	250	18,1	36	19,7	21 117	35,0	3 022	5,0	12,5
Vojvodina	30 000	75,0	44 226	58,6	59,6	11 896	58,6	6 311	99,5	542	97,0	6 853	99,3	1 346	86,1	1 209	87,6	137	74,9	41 896	69,5	32 330	53,6	43,6
Beograd	1 222 ³	3,1	15 178	20,1	92,5	4 080	20,1	6	0,1	2	0,4	8	0,1	155	9,9	119	8,6	36	19,7	5 302	8,8	11 098	18,4	67,7
Uža Srbija izvan Beograda	778	1,9	9 649	12,8	92,5	2 598	12,8	26	0,4	15	2,7	41	0,6	25	1,6	15	1,1	10	5,5	3 376	5,6	7 051	11,7	67,6
Srbija bez pokrajina	2 000	5,0	24 827	32,9	94,4	6 678	32,9	32	0,5	17	3,0	49	0,7	180	11,5	134	9,7	46	25,1	8 678	14,4	18 149	30,1	69,0
Kosovo	5 000	12,5	3 161	4,2	38,7	853	4,2	-	-	-	-	-	-	1	0,1	1	0,1	-	-	5 853	9,7	2 308	3,8	28,3
Srbija Crna Gora	37 000	92,5	72 214	95,7	66,1	19 427	95,7	6 343	100,0	559	100,0	6 902	100,0	1 527	97,7	1 344	97,4	183	100,0	56 429	93,6	52 787	87,5	48,3
	3 000	7,5	3 249	4,3	52,0	873	4,3	-	-	-	-	-	-	36	2,3	36	2,6	-	-	3 873	6,4	2 376	3,9	38,0
Ukupno	40 000	100,0	75 463	100,0	65,4	20 300	100,0	6 343	100,0	559	100,0	6 902	100,0	1 563	100,0	1 380	100,0	183	100,0	60 300	100,0	55 163	91,5	47,8

1 Riječ je o procijenjenom broju na temelju Izvješća Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba. Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora, Zagreb, NN 92/98.

2 Procjena na osnovi udjela Bačke i Banata u ukupnoj hrvatskoj populaciji tih područja 1991. godine.

3 Procjena na osnovi udjela Beograda i ostalog područja uže Srbije u ukupnoj hrvatskoj populaciji tih područja 1991. godine.

4 Procjena na temelju udjela Bunjevaca i Šokaca u ukupnom padu službeno popisanih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori od 1981. do 1991. godine.

Procjena na temelju procijenjenog udjela nacionalno neizjašnjenih Hrvata u procijenjenom ukupnom hrvatskom kontingentu u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine.

S obzirom na to da preuzeta procjena prognaničkog kontingenta (Izveštaj... 1998.) nije obuhvaćala prostorni raspored za sva područja izložena u tablici 8., bilo je potrebno izvršiti procjenu i za ta područja. Tako je procijenjen ukupni broj prognanih Hrvata za Bačku i Banat (10 000) raspoređen razmjerno omjeru Hrvata u ukupnoj hrvatskoj populaciji tih područja (Bačka 90,3 posto, Banat 9,7 posto). Isti je postupak primijenjen pri procjeni razmještaja procijenjenog broja prognanih Hrvata iz uže Srbije (2 000), od čega je 61,1 posto otpalo na Beograd, a 38,9 posto na ostatak uže Srbije.

Ako od početnog, službeno popisanog, oduzmemo procijenjeni prognanički kontingent Hrvata, dobit ćemo procijenjen reduciran hrvatski službeni kontingent od 75 463 osobe. Njegov procijenjen udjel u početnom službenom kontingentu iznosi 65,4 posto, a 54,3 posto u ukupnom broju Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine.

Kako bismo što točnije procijenili današnji ukupan broj preostalih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori, spomenuti procijenjeni reducirani službeni kontingent potrebno je umanjiti i za "mirnodopski" pad Hrvata između 1991. i 2000. godine. Taj je pad posljedica više uzroka: odnarođivanja, asimilacije, gospodarske emigracije i mortaliteta. Kako ga procijeniti?

Polazište za procjenu je pretpostavka da je stopa pada procijenjenog reduciranog službenog kontingenta Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori između 1991. i 2000. godine jednaka onoj u Srbiji za službeno popisan broj Hrvata u međupopisnom razdoblju između 1981. i 1991. godine (26,9 posto); naime, zbog ratnog okruženja u posljednjem desetljeću, za procjenu nije uzeta u obzir nešto niža stopa za Srbiju i Crnu Goru između 1981. i 1991. godine (26,1 posto). Prema tome, procijenjeni "mirnodopski" pad procijenjenog reduciranog službenog broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori od 1991. do 2000. godine iznosi 20 300 osoba ili 17,6 posto od početnog službenog kontingenta, odnosno 14,6 posto od ukupnog broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine.

Procjena razmještaja toga pada temelji se na udjelu preostalog procijenjenog službenog broja Hrvata pojedinih područja u ukupnom procijenjenom broju službeno preostalih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori nakon egzodusa.

Kakva je struktura toga pada? Pretpostavljeno je da je udio "Bunjevaca" i "Šokaca" u procijenjenom ukupnom "mirnodopskom" padu službeno preostalih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori između 1991. i 2000. godine jednak udjelu iste populacije u ukupnom padu službeno popisanih Hrvata od 1981. do 1991. godine na istom prostoru (34,0 posto ili 6 902 Hrvata).

Prostorni razmještaj tog pada je procijenjen na osnovi udjela "Bunjevaca" i "Šokaca" pojedinih područja u ukupnom broju iste populacije u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine.

Procjena udjela nacionalno neizjašnjenih Hrvata u procijenjenom "mirnodopskom" padu službeno preostalih Hrvata izvedena je na osnovi pretpostavke da je on jednak udjelu nacionalno neizjašnjenih Hrvata u procijenjenom hrvatskom kontingentu u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine (7,7 posto ili 1 563 Hrvata).

Prostorni razmještaj tog pada procijenjen je na osnovi udjela nacionalno neizjašnjenih Hrvata pojedinih područja u ukupnom broju iste populacije u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine.

Ako od ukupnog procijenjenog "mirnodopskog" pada u Srbiji i Crnoj Gori između 1991. i 2000. godine izdvojimo procijenjen broj "Bunjevaca", "Šokaca" i nacionalno neizjašnjenih Hrvata, još uvijek preostaje procijenjen "mirnodopski" pad od 11 835 Hrvata ili 58,3 posto; iako migracijska bilanca i vitalna statistika nisu poznate, nameće se zaključak da je asimilacija, tj. srbizacija relativno, a možda i apsolutno, najjači čimbenik "mirnodopskog" opadanja broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori u istom razdoblju. O tome je problemu dosad malo pisano, a to pitanje svakako zaslužuje posebna istraživanja.

Ukupan je procijenjen pad službenog broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori između 1991. i 2000. godine iznosio 60 300 osoba ili 47,7 posto od ukupno službeno popisanih, odnosno 43,4 posto od ukupnog broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine. Prema tome, procijenjen ukupan broj službeno preostalih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine iznosio bi 55 163 osobe.

Procjena veličine i strukture preostalog hrvatskog kontingenta u Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine prikazana je u tablici 9. Posljednji broj nije i konačan broj Hrvata, jer jugoslavenski popis stanovništva, kako je poznato, razdvaja Hrvate od "Bunjevaca" i "Šokaca". Zbrajanjem popisanih "Bunjevaca" i "Šokaca" 1991. godine i procijenjenog porasta iste populacije između 1991. i 2000. godine njihov će procijenjen ukupan broj u Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine iznositi 30 486. Ako tome pribrojimo procijenjen ukupan broj službeno preostalih Hrvata, dobit ćemo procijenjen ukupan broj Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine. On, dakle, iznosi 85 649 Hrvata ili 61,6 posto od ukupnog broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine.

Kako je demografski pad Hrvata u posljednjem desetljeću bio neravnomjerno prostorno raspoređen, do danas je došlo i do određene prostorne preraspodjele Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori. Najveći procijenjen pad, pravu demografsku "ka-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 743-767

MIRIĆ, D.:
UKUPNO KRETANJE...

☛ TABLICA 9
Procjena veličine i
strukture hrvatskog
kontingenta u Srbiji i
Crnoj Gori 2000.
godine

Područje	Ukupno			Nacionalno izjašnjeni										Nacionalno neizjašnjeni							
	Apsol.	Ukupno		Službeno popisani			"Bunjevci"			"Šokci"			Ukupno			"Jugoslaveni"			Ostali		
		Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	Apsol.	Rel. (%)	
Bačka	65 129	56 633	66,1	26 719	48,4	27 667	98,8	2 437	90,6	29 914	98,1	8 502	64,9	7 697	66,6	805	52,4				
Banat	32 332	2 845	3,3	2 589	4,7	158	0,6	98	3,9	256	0,8	381	2,9	337	2,9	44	2,9				
Srijem	5 519	3 123	3,7	3 022	5,5	38	0,1	63	2,6	101	0,4	2 396	18,3	2 097	18,1	299	19,5				
Vojvodina	73 880	62 601	73,1	32 330	58,6	27 863	99,5	2 408	97,1	30 271	99,3	11 279	86,1	10 131	87,5	1 148	74,8				
Beograd	12 425	11 126	13,0	11 098	20,1	21	0,1	7	0,3	28	0,1	1 299	9,9	995	8,6	304	19,8				
Uža Srbija izvan Beograda	7 452	7 238	8,4	7 051	12,8	121	0,4	66	2,6	187	0,6	214	1,6	131	1,1	83	5,4				
Srbija bez pokrajina	19 877	18 364	21,4	18 149	32,9	142	0,5	73	2,9	215	0,7	1 513	11,5	1 126	9,7	387	25,2				
Kosovo	2 322	2 308	2,7	2 308	4,2	-	-	-	-	-	-	14	0,1	14	0,1	-	-				
Srbija	96 079	83 273	97,2	52 787	95,7	28 005	100,0	2 481	100,0	30 486	100,0	12 806	97,7	11 271	97,4	1 535	100,0				
Crna Gora	2 671	2 376	2,8	2 376	4,3	-	-	-	-	-	-	295	2,3	295	2,6	-	-				
Ukupno	98 750	85 649	100,0	55 163	100,0	28 005	100,0	2 481	100,0	30 486	100,0	13 101	100,0	11 566	100,0	1 535	100,0				

tastrofu" doživjeli su srijemski (87,1 posto!), kosovski (71,7 posto), crnogorski (62,0 posto) i banatski Hrvati (60,4 posto). Srijemu i Kosovu vjerojatno predstoji perspektiva skorog gašenja hrvatstva. Zbog toga je porasla relativna važnost bačkih Hrvata za procijenjenih 16,7 posto, tako da njihov današnji procijenjen udjel u ukupnoj hrvatskoj populaciji Srbije i Crne Gore iznosi 66,1 posto. Sigurno je da je taj veliki demografski "potes" uzrokovao i velike poremećaje u demoreprodukciji te svim strukturama hrvatskog pučanstva u Srbiji i Crnoj Gori. Time je i daljnja budućnost Hrvata na tim prostorima postala upitna.

Procijenjena je i današnja veličina i struktura kontingenta nacionalno neizjašnjenih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori. To je učinjeno zbrajanjem procijenjenog broja nacionalno neizjašnjenih Hrvata 1991. godine i procijenjenog porasta te populacije između 1991. i 2000. godine; ukupno procijenjen broj nacionalno neizjašnjenih Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine iznosi 13 101 osobu (od čega 11 566 ili 88,3 posto "Jugoslavena") što, zajedno s nacionalno izjašnjenim Hrvatima čini ukupno 98 750 osoba ili 65,6 posto od procijenjenog predratnog broja.

S obzirom da su nedostajali precizni demografski pokazatelji, zbog čega su izostali i dodatni istraživački postupci, izložena demografska projekcija ima sljedeće nedostatke:

- nedostaje ukupna migracijska bilanca za Srbiju i Crnu Goru između 1991. i 2000. godine; nedostaje vitalna statistika za isto područje i za isto razdoblje;

- pretpostavljena stopa "mirnodopskog" pada broja Hrvata za isto razdoblje odgovara predratnom trendu (26,9 posto). Zbog svega toga je procijenjen ukupan broj Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 2000. godine precijenjen za najmanje 15,0 posto, pa današnji procijenjen broj Hrvata preostalih na tim prostorima iznosi najviše 70 000, što je 50,3 posto od predratnog broja.

ZAKLJUČAK

Iako na području Srbije i Crne Gore između 1991. i 1995. godine nije bilo vojnih djelovanja, upravo je u tom razdoblju hrvatska demografska slika jako narušena prisilnim egzodusom, ali i ratnim zbivanjima u susjednoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Tako je procijenjen ukupan pad broja Hrvata u posljednjem desetljeću iznosio 60 300 osoba ili 43,4 posto od ukupnog broja Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori 1991. godine. Od tog je broja na procijenjen prognanički kontingent otpadalo 40 000, a na procijenjeno "mirnodopsko" smanjenje 20 300 Hrvata.

Međutim, kako je ukupan pad Hrvata u posljednjem desetljeću vjerojatno podcijenjen za barem 15,0 posto, današnji procijenjen broj Hrvata u Srbiji i Crnoj Gori iznosi oko 70 000 osoba, tj. 50,3 posto od predratnog broja.

Tako veliki demografski "šok" uvjetovao je i prostornu pre-raspodjelu te jake poremećaje u demoreprodukciji i svim strukturama hrvatskog pučanstva u Srbiji i Crnoj Gori. Na taj je način postala upitna i daljnja budućnost Hrvata na tim prostorima.

IZVORI PODATAKA

Izvešće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, Zastupnički dom Hrvatskog državnog Sabora, Zagreb, *Narodne novine* 92/98.

Savezni zavod za statistiku, *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Stanovništvo po narodnosti*, Knjiga IX., Beograd, 1954.

Savezni zavod za statistiku, *Popis stanovništva 1961. Vitalna, etnička i migraciona obeležja*, Knjiga VI., Beograd, 1967.

Savezni zavod za statistiku, *Popis stanovništva i stanova 1971., Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama*, Beograd 1972.

Savezni zavod za statistiku, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. godine, Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten* 1295, Beograd, 1982.

Savezni zavod za statistiku, *Prvi rezultati popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine, Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten* 1934, Beograd, 1991.

Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, *Izvešće o preregistraciji povratnika, prognanika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, lipanj 1997.

LITERATURA

Bičanić, M. (1994), *Srijem – krvavo krilo Hrvatske*, Zagreb, Mladost.

Boban, Lj. (1992), *Hrvatske granice od 1918. do 1991. godine*, Zagreb, Školska knjiga i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Crkvenčić, I. (1991), *Kretanje broja Hrvata u Srbiji i Srba u Hrvatskoj* U: Crkvenčić I. (ur.), *Političko-geografska ili demografska pitanja Hrvatske.*, 8: 107-121, Zagreb, Savez geografskih društava Hrvatske.

Đurić, T. (1996), *700 godina Janjeva, Hrvatski zemljopis*, 3: 5-9, Zagreb.

Geiger, V. i Jurković, I. (1993), *Što se dogodilo s folksdojčerima?*, Zagreb, Njemačka narodnosna zajednica.

Gvozdić-Filjak, Z. i Lončarević, J. (1995), *Srijemska kalvarija Hrvata*, Zagreb, Znanje.

Hrvatska enciklopedija, 2, glavni urednik Mate Ujević, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 1941.

Kljajić, M. (1996), *Kako je umirao moj narod – Petrovaradin 1990.-1996. g.*, Subotica, Hrvatsko izdavačko društvo.

Lakatoš, J. (1914), *Narodna statistika*, Zagreb, Vlastita naklada.

Sekulić, A. (1990), *Bački Bunjevci i Šokci*, Zagreb, Školska knjiga.

Štedimlija, S. M. (1991), *Crvena Hrvatska*, Split, Laus.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 743-767

MIRIĆ, D.:
UKUPNO KRETANJE...

Šterc, S. (1991), Etničko podrijetlo "Jugoslavena" u Hrvatskoj, U: Crkvenčić I. (ur.), *Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske*, 8: 141-165, Zagreb, Savez geografskih društava Hrvatske.

Tonković, B. (1999), Hrvati u Vojvodini danas, Međunarodni znanstveni skup "Jugoistočna Europa 1918.-1995." (1996; Dubrovnik) U: Ravlić A. (ur.), (str.160-162), Zagreb, Hrvatska matica iseljenika i Hrvatski informativni centar.

Žerjavić, V. (1989), *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb, Jugoslavensko viktimološko društvo.

Total Population Change of the Croats in Serbia and Montenegro from the 1948 Census to 2000

Dinko MIRIĆ
Kralj Tomislav Elementary School, Zagreb

The total and relative number of the Croats in Serbia and Montenegro has been permanently decreasing since 1961 (with the exception of Kosovo). That decrease cannot be explained only by economic but, in the first place, political reasons. In this respect, the period from 1991 to 1995 is particularly interesting; although there were no military activities within the territory of those Yugoslav republics, at that time at least 40,000 Croats (28.8% of the total Croatian population in 1991) were being forced to emigrate. That was the third-largest exodus out of Serbia and Montenegro after the Second World War (after the German from 1944 to 1948 and Albanian in 1999). As this is the case of a period for which there are no reliable statistical data, it is not possible to define precisely neither the scale of the emigration nor the current number of Croats within Serbia and Montenegro. It is estimated that approximately 70,000 Croats live there today, meaning that the number of Croats has been reduced by 49.7%. From 1948 to 2000, during the second and the third Yugoslavia, that number was decreased by 106,000 (60.3%). Not much has been written about this issue so far. The paper is limited to a review of the origins, subsequent immigration, spatial distribution and exodus of Croats, based almost exclusively on data from Yugoslav population censuses.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 4-5 (48-49),
STR. 743-767

MIRIĆ, D.:
UKUPNO KRETANJE...

Gesamtzahl der Kroaten in Serbien und Montenegro von 1948 bis 2000

Dinko MIRIĆ
Grundschule "Kralj Tomislav", Zagreb

Die absolute und relative Zahl der in Serbien und Montenegro lebenden Kroaten ist seit 1961 in einem ständigen Rückgang begriffen (unter Ausnahme des Kosovo). Dieses Phänomen ist nicht allein anhand wirtschaftlicher, sondern vor allem auch politischer Gründe zu erklären. In diesem Sinne ist zumal der Zeitraum von 1991 bis 1995 ganz besonders wichtig; obwohl es auf dem Gebiet der genannten jugoslawischen Republiken keinerlei Kampfhandlungen gab, erfolgte damals die Zwangsemigration von mindestens 40.000 Kroaten (28,8% der im Jahr 1991 dort lebenden Gesamtzahl). Dies war zugleich auch der dritte Zwangsexodus aus Serbien und Montenegro nach dem Zweiten Weltkrieg (1944 – 48: Abwanderung der Deutschen, 1999: Abwanderung der Albaner). Da es keine verlässlichen statistischen Angaben aus diesem Zeitabschnitt gibt, können weder das Ausmaß der Emigration noch aber die genaue Zahl der zur Zeit in Serbien und Montenegro lebenden Kroaten ermittelt werden. Schätzungen zufolge beträgt diese Zahl heute annähernd 70.000, was heißt, dass sie im vergangenen Jahrzehnt um 49,7% zurückgegangen ist. Von 1948 bis zum Jahr 2000, in der Zeit des sog. zweiten und dritten jugoslawischen Staates, ist die Zahl der dort lebenden Kroaten insgesamt um etwa 106.000 (60,3%) gesunken. Das in diesem Artikel thematisierte Problem wurde bislang wenig erörtert. Besprochen werden Ursprung, Zuwanderung, räumliche Verteilung und Abwanderung der Kroaten, wobei hauptsächlich die offiziellen Ergebnisse jugoslawischer Volkszählungen als Grundlage dienen.